

Nogle etnografiske Iagttagelser fra en Rejse i Algier og Tunis 1908.

Af Dr. phil. H. P. Steensby.

V.

Min i det foregaaende beskrevne Rejse tør i Hovedsagen kun betragtes som en Slags Rekognosceringstur. Meget dybtgaaende Studier af etnografisk Art kan man nu engang ikke drive i Løbet af nogle faa Uger, naar et saa stort Omraade skal berejses. Og det var netop en Forudsætning for den specielle Hensigt med min Rejse, at jeg saa alle Overgangsbælterne fra de frodige Kystegne til det rent ørkenagtige Indre og de dertil knyttede forskellige Former af menneskelig Erhvervskultur.

Det lykkedes mig imidlertid at faa set mere, end jeg i Forvejen havde turdet gøre Regning paa, og jeg fik ved mine Iagttagelser klaret mange Forhold med Hensyn til Nomadismen og den fastere Agerbrugsbebyggelse, som i Forvejen havde staaet mig temmelig dunkle.

Jeg har i det Foregaaende haft Lejlighed til at omtale de 3 plantegeografiske Hovedbælter, Tell, Steppe og Ørken, der i denne Rækkefølge følger fra Nord til Syd. I Kystlandet fra Djurdjura til Khroumir i Nordvest-Tunis er Tell-Bæltet fremherskende skovklædt, men iøvrigt dækkes det mest af stedsegrønne Krat.

I Krat- og Steppeegnene træffer man endnu flere Steder i Algier og Tunis den urgamle »Svedjedyrkning«, som jeg har beskrevet under Navn af det primitive Tell-Agerbrug. Den til denne Dyrkningsform svarende Bolig er Gourbi'en, en Hytte af Grene og Straa, der let kan rejses paa de forskellige Opholdssteder, som man i Aarets Løb vælger af Hensyn til Kornarealernes Beliggenhed og Kvægets Græsning. Denne Erhvervskulturform har altsaa endnu ikke medført en fast Bebyggelse.

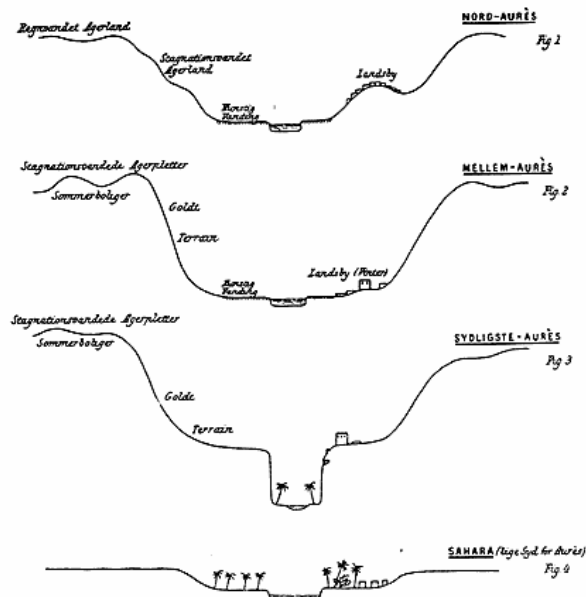
Sine Steder i Skovbæltet, f. Eks. i Djurdjura eller, som det ogsaa kaldes, Stor-Kabylien paa Grund af sin tætte Befolkning, træffer man faste Landsbyer med Huse af en forbedret Gourbi-Type, og det er rimeligt at antage, at denne faste Landsby Bebyggelse er et Tilpasningsprodukt af det primitive Tell-Agerbrug efter det frugtbare og fugtige Land, hvor man Aar efter Aar kan dyrke det samme Terræn uden at skifte det. Den faste Be-

byggelse i Stæder og i Landsbyer med Frugttrædyrkning, som man træffer i de fleste andre Steder i Tell, er derimod ikke autochthone Dannelser, men skyldes Indplantning i Løbet af historisk Tid fra Romernes til Franskmandenes Dage.

Vender vi os fra Tell-Bæltet mod Syd til Steppen og Ørkenen, træffes Egne, hvor lige til Nutiden den historiske Indflydelse kun indirekte har forplantet sig hen. Det er først og fremmest Nomadernes Land, men man træffer dog ogsaa her en fast Bebyggelse, der er lokaliseret paa de spredte Steder, hvor der er Mulighed for en simpel kunstig Vanding.

En lignende Undersøgelse af Oasekulturen som den, der af Bernard og Lacroix er foretaget med Hensyn til Nomadismen, og som tidligere er nærmere omtalt, eksisterer ikke og har heller ikke af administrative Grunde været tiltrængt. Det volder ingen Vanskeligheder at indordne Oasernes befolkede Byer og deres dyrkede Terræner under den moderne franske Administration. Bernard's og Lacroix's Paavisning af de jævne Overgangsformer har for stedse tilintetgjort alle Tvivl om, at Nomadismen i Nordafrika ikke skulde være opstaaet paa Stedet. Hvad Oasekulturens Opstaaen paa Stedet eller Indførelse angaar, er Spørgsmaalet derimod næppe blevet opstillet. Den evropæiske Rejsende har stedse set et stort Problem i Nomadismen, der for ham bød ny og egenartede Fænomener, men han har næsten aldrig set det samme med Hensyn til Oasekulturen, der jo blot mindede ham om intensiv Drift i Hjemlandet.

Ikke desmindre er Oasekulturen eller Kunstigvandingens kultur i det steppe- og ørkenagtige Bælte af Afrika og Asien af en kulturhistorisk Vigtighed, der langt overgaar Nomadismens. Og Algier synes ogsaa at byde særlig gunstige Betingelser for Undersøgelsen af Oasekulturens Forhold til det primitive Tell-Agerbrug, idet Overgangen fra vegetationsrige Egne til ren Ørken her fuldbyrdes paa en forholdsvis smal Strækning. I særlig Grad finder dette Sted i Aurès. Her fuldbyrdes Overgangen langs

Bjærglandets Sydskraaning fra Tell-Vegetationen i de nordlige og højere Egne til Ørkenen ved Bjærglandets sydlige Fod. Umiddelbart Nord for Aurès har man det primitive Tell-Agerbrug som fremherskende Erhvervskulturform. Følger man en af de 4 eller 5 større Dale, der fra Nord Aurès bugter sig ned til Ørkenen, har man Lejlighed til at iagttagelse en for det forholdsvis ringe Omraade forvansende Afveksling i Bebyggelsens og Dyrkningens Art, men alle de iagttagne Nuancer viser sig for det første at være nøje afpassede efter de naturlige Forhold og for det andet at være Mellemlinjer mellem det primitive Tell-Agerbrug og den rene Oasekultur.

Ved Hjælp af de hosstaaende Figurer 1—4 har jeg søgt at give en bekvem Oversigt over disse Bebyggelses- og Dyrkningsformer i Aurès. Figurene fremstiller Tværsnit af en Dal, tagne efterhaanden som den sænker sig ned mod Ørkenen. Paa Bunden af Dalen har man Vandløbet, der i Hoveddalene praktisk talt har Vand hele Aaret, fordi det næres fra Mahmel's eller Chélieh's Snemasser, der smelter lidt efter lidt i Sommerens Løb. I Fig. 4 tænkes Floden traadt ned i den jævne Ørken, medens Fig. 1 svarer til dens Løb i Bjærglandets højestliggende Dalstrøg.

Nord- og Høj-Aurès (Fig. 1): Vegetationen er Tell-agtig, det vil sige, den bestaar i visse højere

Partier af Skov og iøvrigt for største Delen af Krat, der gaar helt ned til Dalbunden. Nede paa denne har man langs Floden et smalt Bælte af kunstigt vandede Marker eller Haver. Vandingen sker ved, at Floden, der stedse her har et betydeligt Fald, afledes gennem en lille, ca. $\frac{1}{2}$ M. bred og omtrent lige saa dyb Rende, en *séguia*, der følger Udkanten af det vandede Terræn. Det er heller ikke sjældent, at man lægger en Række Sten tværs over Flodløbet, hvorved Vandet stemmes noget op, og *Séguia*'en faar et højere og mere landomspændende Niveau. Derimod hører Øseværker, som f. Eks. i Ægypten og Kina er saa almindeligt anvendte, ikke hjemme i Aurès, og de forekommer kun rent undtagelsesvis i hele Omraadet. Det overrislede Terræn er delt i Lodder med Frugttræer (Valnød, Figen, Granat, Abrikos, Mandel, Vin) i Hegnene, medens der paa selve Bunden tages dels en Vinterhøst, væsentligst bestaaende af Byg eller Hvede, som saas om Efteraaret og høstes i Maj Maaned, dels en Sommerhøst af Bønner, Majs, Kartofler og en Række andre Kulturvækster.

Saasnaart man i det nordligste og højeste Aurès forlader det saftiggrønne vandede Bælte i Dalbunden og bevæger sig op ad Dalsiden, træffer man straks paa magre uvandede Kornpletter i de Lavninger, hvor Regnvandet bliver staaende som i en Skaal uden at kunne løbe bort; jeg har tidligere kaldt dem »stagnationsvandede« til Forskel fra de simpelt regnvandede Flader. Jorddyrkningen paa disse »uvandede« eller ikke-kunstigtvandede Terræner er ganske den samme som de primitive Tell-Agerbrugeres. Der er kun den Forskel, at Krattet er tyndere her end Nord paa, og Rydningen derfor foregaar lettere, og det varer længere, inden »Svedjerne«, de ryddede og afsvedne Pladser, atter gror til.

Man vil altsaa straks her i øvre Aurès kunne sondre mellem to Slags Agerbrug, der drives af de samme Mennesker. Paa den kunstigt vandede Dalbund drives en virkelig Agerdyrkning paa bestemte indhegnede Agre, der hver har sin bestemte personlige Ejer. I Krat- og Skovlandet derimod, hvor Jorden ikke er personlig Ejendom, men tilhører Landsbyen eller Stammen, dyrkes de spredte og skiftede Svedjer, og man kunde tale om en særegen Svedjedyrkning. I Lighed hermed bliver de før omtalte primitive Tell-Agerbrugere i Henseende til deres Landbrug rene Svedjedyrkere, medens

Nord-Aurèsboerne bliver baade Svedjedyrkere og Agerdyrkere med kunstig Vanding.

Langt det største Udbytte giver Agerdyrkingen paa Dalbunden, og svarende hertil bor Befolkningen i faste Landsbyer, der ligger langs Dalbunden, idet de dog for Forsvarets Skyld er anbragt paa Klippetoppe og Forbjærge, der rager frem fra Bjærgsiden. Husene ligger klistrede opad Klippeskrænten med denne til Bagvæg og altid tæt sammentrængte. Hvor Svedje-Arealerne ligger nær ved Landsbyen, hvilket netop er et Karaktermærke for de Landsbyer, som her omtales fra de nordligste og de højeste Dele af Aurès, bor man fast i Landsbyen hele Aaret rundt, og det er kun Landsbyens Hyrder, der om Sommeren gaar længere og længere ind i Bjærgene med Landsbyens Hjorder af Geder og Faar.

Mellem-Aurès (Fig. 2): Dalbunden ligger her dybere. Der er endnu stadig Tell-Vegetation oppe i Højden af Bjærgene, men de lavere Bjærgsider ned imod Dalbunden er næsten ørkenagtigt nøgne med en Vegetation af spredte Smaabuske, der paa Afstand ser ud som sorte Tuer. Paa Dalbunden har man den samme kunstige Vanding som i de højere liggende Landsbyer. Ved Bjærgfoden udenfor det vandede Land eller oppe paa den golde Bjærgside kan man maaske finde en enkelt mager flom- eller stagnationsvandet Bygplet; men ellers skal man helt op paa Bjærghøjderne for at træffe Svedjer med Byg og Hvede samt hedre Græsange for Faar og Geder.

I dette Strøg er da de to produktive Terræner Agrene og Svedjerne skilte ved et betydeligt uproductivt og goldt Mellemrum. Svarende hertil er det kun om Vinteren, at man bor nede i Dalen i saadanne faste, af naturlige eller soltørrede Sten opførte Skrænthuse som de ovennævnte. Om Sommeren, det vil sige, saasomt man i Begyndelsen af Maj har høstet paa de vandede Agre, flytter man op i Bjærgene og slaar sig ned i Nærheden af de uvandede Svedjer, medens Geder og Faar, Køer og Muldyr græsser i Omegnen. Heroppe bor man i »Gourbi«, Hule eller »abri«. Samtidig opgiver man at forsvare hele den faste Vinterlandsby, som derfor heller ikke er sammenbygget; men Husene ligger spredt. Istedetfor har man bygget den lille Centralfæstning (guelâa), hvor man opbevarer det indhøstede Korn og andre Varer af Værdi, der ikke tages med op til Sommerlejren i Bjær-

gene. Nogle Mænd maa skiftevis blive tilbage som Bevogtning.

Syddligste Aurès (Fig. 3): Floden har her skaaret sig cañonagtigt ned; Vandet løber nede paa Bunden af et dybt Bassin, og man kan ikke mere overrisle Dalbunden ved Hjælp af séguia'er. Man har nu ikke mere kunstigt vandede Byg- og Hvedeagre; men nede paa Cañon-Bunden gror der Daddelpalmer. Hver Landsby har sin guelâa, og Boligerne er enten Skrænthuse paa Terrasserne eller et naturligt Klippely (abri). Ligesom hos den foregaaende Gruppe er Landsbyen kun beboet om Efteraaret og Vinteren, medens Sommeren tilbringes i Bjærgene. Herind imellem kommer saa i særlig fugtige Vintre en Periode sidst paa Vinteren, hvor man gaar ned i Sahara med Hjorderne af Faar og Geder.

Sahara Syd for Aurès (Fig. 4): Floden er traadt ned i det jævne Lavland. Selve Flodlejet er lidet dybt, men meget bredere end i Bjærgene. Paa Bredderne ses i Tværsnittet en Terrasse, hvorover atter Ørkenen hæver sig til begge Sider. Hvor man har saadan en Terrasse, der kun hæver sig lidt over Flodspejlet, kan der opstaa en Daddelpalmeoase med en Skov af Palmer, der vandes fra Séguia'er, og under hvis Kroner der gror en Del Oliven, Abrikos og Granatæbletræer samt hist og her i en Lysning en lille vandet Plet Byg eller Hvede eller Grøntsager. I en Udkant eller paa en tilfældig Forhøjning i Palmeskoven ligger Oasebyen, der bestaar af fritstaaende lærningsformede Huse, opførte af soltørrede Sten. Endvidere maa erindres, hvad der tidligere udførligere er fremstillet, at den her i det jævne Land gældende Regel for Vandets Benyttelse afviger fra den, der gælder oppe i Bjærgdalene. Kornavl udenfor Oasen drives kun enkelte Steder umiddelbart ved Sydfloden af Aurès, hvor en Vandflom fra Bjærgene vander Terrænet; jeg har i et tidligere Afsnit (IV, p. 74) herfor indført Betegnelsen Flomvandning; den forekommer ogsaa oppe i Bjærgdalene umiddelbart udenfor de konstant kunstigtvandede Strækninger.

Der er ved Skildringen af disse 4 naturlige Bebyggelsestyper — eller 5, hvis man tager de rene Svedjedyrkere i Tell umiddelbart Nord for Aurès med — lagt Hovedvægt paa Kornavl. Denne

er nemlig baade kulturhistorisk og økonomisk set Grundlaget. Først i Ørkenen og endda først forholdsvis langt mod Syd kan man tale om, at en Træfrugt, nemlig Daddelen, er Grundelementet i Befolkningens Ernæring. I de nordlige Oaser og i Bjærgene er det Kornet. Frugttrædyrkningen er i Bjærgene vokset stærkt med Eksportmuligheden i nyere Tid, da Algier har faaet Fred og Orden og Jærnbanner. I Aurès kommer Frugttrækulturen for Befolkningens Ernæring nærmest i Rang med Biavlen. Af størst Betydning i den nævnte Henseende er i de højere Strøg af Aurès Valnødden og dernæst maaske Figen og tørrede Druer. Kulturhistorisk set er Byg og Hvede absolut ældre Kultur- erhvervelser end Frugttræerne ihvertfald for de Egenes Vedkommende, hvorom der her er Tale. Med Hensyn til adskillige af de Frugttræer, der er nævnt fra Aurès, kan paavises, at de endogsaa først i historisk Tid og for en stor Del gennem Romerne er indført til Nordafrika fra Forasien. Maaske er det kun Valnød og Figen, om hvilke det muligvis kan antages, at de er hjemmehørende i Nordafrika og har vokset i Atlasbjærgenes Dale i vild Tilstand.

De 5 beskrevne Bebyggelsesplaner gaar lige fra en helt fast Bebyggelse til en Slags Halv-nomadisme; men overfor den egentlige tidligere skildrede Nomadismes Hovedformer maa de dog alle regnes til Agerbrugets Erhvervskulturform. Den gamle Inddeling i Jægere, Nomader og Agerdyrkere maa stadig bibeholdes af praktiske Grunde, idet man dog er klar over, at en Udviklingsrække udgør disse tre Hovedformer ikke. Den virkelige Udviklet er langt mere indviklet.

For at bøde paa Tredelingens Grovhed har man sondret imellem en lavere og højere Jægerkultur, en lavere og højere Agerdyrkerkultur, en Nomadekultur og endelig en moderne Industri-kultur. Men heller ikke denne Inddeling kan bruges til en Fremstilling af Udviklingen fra lavere til højere Former. Endelig har F. Ratzel og E. Hahn omtrent samtidigt opstillet de to Former indenfor Agerbruget Hakkedrift (Hackbau) og Plovdrift (Pflugbau). De falder for den gamle Verdens Vedkommende tildels, men ogsaa kun tildels sammen med Sondringen mellem lavere og højere Agerdyrkere. For Udviklingshistoriens Udredning har Inddelingen i Hakke- og Plovdrift ikke spillet saa stor en Rolle, som dens Ophavsmænd maaske havde ventet, men Opstillingen af Hakkebruget

har haft den store Betydning at udvide Agerbrugets Begreb nedad til hidtil uforstaaede Kulturtrin.

Af de 5 Aurès-Former er Tell-Svedjedyrkerne Plovbrugere, Høj- og Mellem-Aurès's Beboere anvender Ploven baade paa Svedjerne i Bjærgene og paa de kunstigt vandede Agre, medens Cañon-Beboerne kun pløjer paa Svedjerne. Ogsaa Oasebeboerne i Sahara kender Ploven og anvender den, hvor de har Lejlighed til det; men dens Brug er dog stærkt aftagende mod Syd.

For Udredningen af Udviklingsforholdene i Aurès er Plovens Anvendelse eller dens Ikke-Anvendelse da ikke noget Kærnepunkt. Dette Træk saavel som de fleste andre, der karakteriserer de skildrede Former eller Nuancer af Erhvervskulturen i Aurès, afhænger af Tilpasningen efter de lokale Naturforhold. Disse varierer stærkt over et forholdsvis ringe Omraade, og følgelig varierer Erhvervskulturen med dem. Man kan tage for sig hvert enkelt Træk af det, der tilsammen udgør, hvad jeg kalder Erhvervskulturen, f. Eks. Jordens Fordeling, dens Dyrkningsmetoder, Redskabernes Anvendelse og Former, selv Boligerne etc. Stedse vil det indenfor det omtalte Omraade vise sig, at Forandringerne i første Linie skyldes Tilpasning, og at den traditionelle Overlevering kun er det sekundære. Aurès giver da et yderligere Bevis paa den Sætning, der er af saa stor Betydning for Etnografien og for Kulturhistorien i det hele, at de menneskelige Erhvervskulturformer er i meget høj Grad plastiske, og at de — bortset fra de allerhøjeste Former med Maskinteknik og særlig rige Hjælpe-midler — i første Linie er naturlige Tilpasnings-produkter.

Hvis dette Synspunkt gennemførtes med Indsigt, vilde Etnografien faa et fast Grundlag, idet den herved vilde være umiddelbart knyttet til Naturvidenskaberne, og mange Problemer vilde løses af sig selv eller ses i et nyt og frugtbart Lys. Erhvervskulturen er nu engang det fundamentale og grundlæggende i Menneskets Kulturliv, og hvad der yderligere præsteres af socialt Liv, af Teknik og Kunst betinges af den.

For at vende tilbage til Aurès staar der imidlertid endnu et Punkt tilbage at klargøre med Hensyn til Tilpasningen, og det er Forholdet mellem Dyrkningen af Svedjer og Dyrkningen af kunstigt vandede Agre. At Svedjedyrkningen er den ældste, kan der af mange forskellige Grunde ikke være Tvivl om, saa Spørgsmaalet bliver blot, kan

man rent tilpasningsmæssigt gaa over fra Svedjer til kunstig Vanding, og kan Aurès bidrage til en Klarlægelse af, under hvilke Betingelser Overgangen er sket.

Det maa indrømmes, at Overgangene ikke er saa lette at paavise, som Tilfældet var med Nomaderne og navnlig vanskeligere at klargøre gennem simpel Beskrivelse. Alligevel er Tilpasningsovergangene ganske klart tilstede, naar man først har faaet Øje paa dem. Disse Overgangsformer mellem det almindeligt regnvandede Terræn og de kunstigt vandede Agre finder man nemlig i de stagnationsvandede og de flomvandede Terræner.

Det maa i denne Anledning betones, i hvor høj Grad de forskellige nævnte Vandingskategorier er iøjnefaldende i Aurès og tilsvarende Egne. Saa vel stagnationsvandede som flomvandede Pletter træffes i Steppeomraadet eller rettere i hele Overgangsgebetet fra Tell til Ørken, og som Helhed kan man sige, at de stagnationsvandede Pletter, der tilsaas, tillager i Antal henimod Tell, medens de flomvandede bliver mere eneherkende Syd paa mod Ørkenen. Et Bevis for Betydningen af Sondringen mellem disse to Vandingsformer ligger deri, at de Indfødte kender den og har særlige Betegnelser for stagnations- og for flomvandede Terræner. De første kalder de »hour« og de sidstnævnte »djelfs«. I Tell, hvor de stagnationsvandede Partier er mere frodige, end de er i Steppen, er det dog disse, der kaldes »djelfs«, og man har vistnok ikke nogen særlig Betegnelse for flomvandet Terræn, der her heller ikke spiller nogen Rolle som Sædejord.

Flomvandingen i Dalstrøgene ved Sydfoden af Aurès er en naturlig Overrisling, som Vandløbene selv iværksætter, og som Menneskene drager Nytte af; men de Strækninger paa Bunden af Dalene langs Vandløbene, der naturligt vilde overskyldes efter hvert større Regnskyl, er det netop, som ved Hjælp af séguia'er nu er lavet om til kunstigt vandede. Den kunstige Vanding med séguia'er er kun en Forstærkelse af den naturlige Flomvandning i Bjærgdalene.

Rent fysisk betragtet er dette uimodsigeligt. Udviklingshistorisk set kan der for et Omraade som Aurès kun være Tale om, at Vandingskulturen enten er indført udefra, eller at den er opstaaet paa Stedet, og i sidste Fald tror jeg knap, der vil kunne findes anden Udviklingsvej end den nævnte.

Man staar med Hensyn til dette Spørgsmaal,

om Vandingskulturen er indført udefra, akkurat paa samme Maade, som man tidligere stod overfor Nomadismen. Ad rent historisk Vej var det umuligt at afgøre om Nomadismen var opstaaet paa nordafrikansk Jordbund, eller om den var indført. Det var først en omstændelig sammenlignende Undersøgelse af alle de herhenhørende Forhold, der gjorde det indlysende, at den nordafrikanske Nomadisme maatte være en autochthon Dannelse, selv om den paa senere Stadier udefra har faaet Impulser til videre Udvikling og Udformning.

Jeg nærer ikke megen Tvivl om, at det vil gaa med Vandingskulturen i Aurès og tilsvarende Strøg paa Overgangen til Ørkenen paa tilsvarende Maade, og at den vil vise sig at være opstaaet paa Stedet. Det, der er indført, er derimod rimeligvis Svedjedyrkningen af Byg, Hvede og vistnok Hirse og Bønner. Det er Svedjedyrkningen, som fra et eller andet Udgangspunkt — maaske et forasiatisk — har udbredt sig jævnt over Landene ligefra Atlanterhavet og Middelhavet til det stille Ocean. Man træffer den fra Østasien og Bagindien til Finland og Vestevropa. Det franske l'écobuage, der lige til Midten af det 19. Aarh. praktiseredes i afsides Egne som Morvan, var som en sidste Udløber af denne Landbrugsform.

I hvert Land, ja bogstaveligt paa hver Lokalitet har Svedjedyrkningen ved Tilpasning faaet sin ejendommelige Nuance. Under visse Forhold er Omformningen blevet særlig stor. Saaledes i Steppen og paa Overgangen til Ørkenegne, hvor der har udviklet sig et rent Nomadeliv (Nordafrika, Arabien, Turan og Centralasien). Jeg har tidligere gjort opmærksom paa, hvorledes denne Udvikling gaar i stadig mere ekstensiv Retning og tilslut maa standse. Paa andre Steder synes det derimod, at Svedjedyrkningen er omformet til kunstig Vanding og intens Kultur. Hvis dette viser sig at være rigtigt, er det altsaa ifølge naturlig Tilpasning, at vor Kultur oprindeligt er ledet ind paa den intensive Udviklingsbane, som den endnu følger.

Man kan da ligefrem opstille Grundbetingelserne for Opstaaelsen af Kunstvandingskultur:

1. Egnen maa være saa tør, at man kun vanskeligt og med Usikkerhed for hver Høst kan drive Kornavl paa den naturligt regnvandede Jordbund. Det maa med andre Ord være en særlig tør Steppe eller, hvad man kalder en Ørkensteppe. Til Dyrkning udser man sig

fortrinsvis Stagnations- og Flom-Pletterne eller de Lavninger i Terrænet, der i fugtigere Klimater vilde optræde som Kær, Sump eller Eng.

2. Det maa være et Bjærgland, fordi kun i et saadant har Vandløbene saa stærkt Fald, at man paa en kort Strækning let kan aflede Vandet. Dette er intel uvigtigt Punkt, men for disse primitive Forhold af største Vigtighed. Langsmed en jævntflydende Steppeflod som Medjerda i Tunis kan man ikke danne en simpel Séguia-Vanding, men man maa enten aflede Vandet fra en meget fjærn Afstand eller ogsaa anvende Øse- og Pumpeværker. Men ingen af disse Fremgangsmaader kan primitive Svedjedyrkere direkte gaa over til uden Mellemlid.
3. Der maa selvfølgelig være Adgang for en eller anden Form af primitiv Svedjedyrkning til det paagældende Omraade.
4. Endelig maa den paagældende Egn, for at den begyndende Spire til Vandingskultur overhovedet skal kunne blive til noget, vistnok have en vis Afsøndrethed ved Bjærgkæder eller Ørkener, fordi den ellers vil risikere at blive tilintetgjort af omstrefjende Stammer (Jægerstammer, Nomader).

Alle disse Betingelser forekommer paa spredte Steder i et Strøg tværs over den Gamle Verden i det subtropiske Bælte fra Nordafrika og midt igennem Asien. Som nogle af disse Steder kan nævnes Sydsiden af Atlas, de Kurdiske Bjærg, Hindukoh, Tienschan og Strækningen langs Tibets Nord- og Nordøstrand. Paa analog Maade, som man i Geometrien taler om et geometrisk Sted, kunde man her bruge det Udtryk, at det tørre subtropiske Bæltes Bjærgkædeegne er det geografiske Sted for Opstaaelsen af Vandingskulturen.

Faktisk er det jo netop i dette Bælte paa den nordlige Halvkugle, at man finder de ældste Spor af kunstig Vanding og dermed følgende gammel Rigdom og højere Kultur. Naar man ikke har noget tilsvarende paa den sydlige Halvkugle, hænger det sammen med forskellige Forhold, der bekræfter de ovennævnte 4 Betingelser. I Australien har Grundlaget, den ekstensive Svedjedyrkning, manglet, og i Sydafrika beror Mangelen sikkert paa en Kombination af flere af de anførte Aarsager.

Gaar vi derimod til Amerika, finder man en med Aurès's analog Bjærgvanding i Dalstrøg baade i Nordamerika og Sydamerika i de tørre Bjærg-egne i Arizona og Mejico og fra Ecuador til Nord-

Chile. De amerikanske Eksempler lærer os for det første, at Plovens Brug slet ikke er nogen Betingelse for Vandingens Opstaaen, hvad forøvrigt en Betragtning af Forholdene i Atlasbjærgene allerede maatte overbevise om. For det andet finder man i Amerika kun Bjærgvandingen med de smaa isolerede Samfund ved Bjærgstrømme, hvis Vand direkte afledes. Selv Centralgebeterne for Azteker- og Inka-Rigerne nemlig Højsletterne ved Mejico og Cuzco var kun isolerede mindre Omraader, og de nævnte Kultur- og Statssamfund kan ikke paralleliseres med dem, der i den gamle Verden er opstaaet paa de udstrakte diluviale Flodsletter i Mesopotamien og Kina.

De Flodgebeter med lavt og jævnt Terræn, der i Amerika grænsede til Bjærgvandingens Gebeter som Egnene ved øvre Amazonas var Trophegner med fugtigt Klima og en overmægtig Vegetation, hvor en Kunstvandingskultur ikke kan omplantes. I den gamle Verden derimod forekommer i selve det tørre Bælte de to ovennævnte Slette-lande samt Nildalen.

Af disse Omraader ligger Mesopotamien og Egne af Kina umiddelbart ved Foden af Bjærgene med Kunstvanding i Dalene. Er min Teori om Vandingskulturens Opstaaelse i Bjærgdalene rigtig, maa Vandingen paa Slettelandet være et sekundært Fænomen og omplantet fra de tilstødende Bjærgdale. Man kan som Eksempel tænke sig, at Vandingen i Mesopotamien ligesom er groet ud over det lave Land fra Sydvestfoden af de Kurdiske Bjærgene. Men paa Sletten kan man ikke overrisle direkte fra en Séguia; her maa man først have skabt et Løfteværk; hvormed man kan pumpe Vandet op fra Kanalen eller Renden, der fra Floden føres ind i Lavlandet ved Bredderne. Man faar altsaa et andet yngre og mekanisk højere Stadium af Vandingskulturen, hvor Vandingen sker med Løfteværker, og man kan muligvis sondre mellem et primært Bjærg-Stadium og et sekundært Slette-Stadium.

Først paa det sekundære Stadium skabes der Mulighed for en særlig høj Kulturudvikling, og derfor bliver de nævnte faa Omraader med deres store Folketal og høje Arbejdsdeling kulturelle Vækst- og Udstraalingspunkter, der virker tilbage ikke alene paa deres egen Moderkultur i Bjærgdalene, men endnu langt videre ud, hvorved Kulturstrømme flettes sammen, og der opstaar ny og frugtbare Muligheder og nye Centrere for Kulturudstraaling.

Det maa man jo stadigt have *in mente*, i hvor

høj Grad af Kulturudvikling bliver indviklet, saasnart den kommer ud over de allerførste Trin, samt at de Stadier, der her omtales ligger ved selve den primitive, fjærne Grundvold for de Kulturer, der er gaaet ind i Historiens Lys.

Der er dog en af disse Kulturer og dens Omraade, der synes at være i absolut Modstrid med den Fremstilling, jeg her har givet af Tids- og Aarsagsforholdet mellem Svedjedyrkning og Bjærgvanding og mellem denne og Slettevandingen, og det er den ægyptiske i Nildalen. Dette Omraade ligger for det første ikke ved Foden af Bjærgene og er dog et ældgammelt Arnested for højere Kultur. Alene paa Grund af denne Indvending behøvede Systemet dog ikke at falde, da det er meget sandsynligt, at Schweinfurth o. a. har Ret, naar de mener, at den ægyptiske Erhvervskultur er en tidlig Aflægger fra Mesopotamien. Men saa er der en anden Ejendommelighed ved Ægypten, og det er det i Virkeligheden enestaaende Forhold, at en meget stor Del af det dyrkede Land i Grunden ikke bliver kunstigt vandet, men er Genstand for en naturlig Flomvanding. Det er det saakaldte Rai-Terræn, der ligger umiddelbart paa begge Bredder af Floden og oversvømmes ved hvert aarlige Højvande. Hvad Betydning dette Forhold kan have haft for Opkomsten af en højere Kultur i Ægypten, om f. Eks. for at tage en Mulighed et indvandret Svedjebrug gennem Tilpasning til dette mægtige og udstrakte Flomvandingsterræn kunde have frembragt Bofasthed, Velstand og Folketal — derom tør jeg i Øjeblikket ikke udtale nogen begrundet Mening.

Jeg har i denne Sammenhæng helt ladet det Spørgsmaal ligge, hvor Svedjebruget kan være opstaaet og udgaaet fra. Overordentlig meget tyder paa, at man maa se i Retning af Iran og Centralasien for at finde Udgangspunktet, og jeg har tidligere anført Forasien, men det er muligt, at der her kun kan blive Tale om et Slags relativt Hjem.

Rimeligvis har ogsaa disse Egenes ældste Svedjebrug ikke været kombineret med Kvægavl og Plovbrug. Dette Ord Plovbrug anvendt som Betegnelse for et bestemt kulturhistorisk Udviklingsstrin maa derimod betegnes som afgjort uheldigt, da det kommer til at rumme Erhvervskulturer af højst forskellig Art og Højde. Jeg mener at komme nærmere til den virkelig stedfundne Udvikling ved at skelne mellem Svedjedyrkning og Agerdyrkning, idet jeg ved Svedje forstaar de skiftende Dyrknings-

arealer og ved Ager de konstant dyrkede. Svedjedyrkingen kommer til at omfatte foruden de laveste Former af Plovbruget tillige største Delen af det Hakkebrug, der væsentligst hører hjemme i den gamle Verdens tropiske Egne samt i Amerika under de førevropæiske Forhold. I vistnok alle Tilfælde af Svedjedyrkning har Manden den Opgave at rydde Svedjen, medens han iøvrigt desuden mest giver sig af med Jagt; kun i Nordafrika, Evropa, Forasien og nogle andre Dele af Asien havde han tillige den Opgave at behandle Jorden ved Hjælp af Ploven og med Oksen som Trækdyr. Man kan altsaa indenfor Svedjedyrkerne sondre mellem dem, hvor Manden er Jæger, og dem, hvor han er Kvægavler.

Plovens Brug paa det mere simple Svedjedyrkerstadium er dog af temmelig underordnet Vigtighed. Hvor Redskabet og dets Brug stammer fra, ved man intetsomhelst sikkert om, men det er slet ikke usandsynligt, at Hahn kan have Ret i sin Antagelse, at saavel Kvægavl som Plovbrug er senere Kulturfrembringelser end den kunstige Vanding og netop opstaaet i et Omraade med kunstig Vanding. Forresten mener han ligefrem, at Mesopotamien skulde være Udgangspunktet.

Min Hypotese om Svedjedyrkningens Forvandling til Vandingskultur i de subtropiske Bjærgdale og dennes Overgang til udstrakt Slettevanding paa nogle faa passende Gebeter i den gamle Verden anser jeg for ganske godt begrundet for de Siders Vedkommende, der angaar Aurès; men jeg har valgt at give Hypotesen sin videste Form, fordi det ene Led og Omraade nødvendigvis vilde føre de andre med sig, og fordi et fuldgyldigt Bevis, selv om man snævrede Hypotesen nok saa stærkt ind, ikke kan føres ved Iagttagelser paa et enkelt Sted, men kræver Studier paa en Række Omraader i Særdeleshed i Iran's og Centralasien's Randbjærgene.

Jeg skal ikke gaa nærmere ind paa en Række interessante Forhold, som Hypotesen vilde bidrage til at kaste Lys over. Der er f. Eks. Spørgsmaalet om Ejendomsbegrebets Udvikling. Det er jo sikkert nok, at Plantedyrkingen paa de ældre Trin drives af Kvinder, og at hun besørger næsten alle herhenhørende Arbejder, hvorfor man ogsaa hyppig træffer en Erkendelse af, at Kvinden har en Slags Besiddelsesret til Jordens Produkter. Hvorfor derimod den kunstigt vandede Ager bliver Mandens Ejendom, forstaar man, naar man erindrer, at

Vandingen er vokset ud af Svedjerydningen, og dette Arbejde var stedse Manden paahvilende.

Hertil kommer yderligere, at Ejendomsbegrebet ikke synes oprindeligt at have været knyttet til selve Jorden, men derimod til Vandet i séguia'en.

Hvorledes Ejendomsretten til Jord har udviklet sig i de Egne, hvor Svedjedyrkingen ikke er gaaet over til kunstig Vanding, men hvor der alligevel er opstaaet fast Bebyggelse og Jorddeling (f. Eks. i Mellem- og Nordevropa), skal jeg ikke her gaa ind paa.¹⁾ Ikke heller om og eventuelt hvorledes Svedjedyrkingen er gaaet over til et Agerbrug i den germanske Fællesskabslandsby eller i andre lignende Dannelser i Egne, hvor Jordbunden modtager mere og jævnere Fugtighed end i de tørre subtropiske Egne.

Det gamle Spørgsmaal, om der er en Overgang fra Jægere gennem Nomader til Agerdyrkere, hvilken Sætnings Almengyldighed i vore Dage er saa grundig modbevist, kommer dog til at staa i en lidt anden Belysning derved, at der ind imellem Jægertrinnet og det egentlige Agerbrug (i den Betydning, det her er taget) er skubbet et Par Svedjedyrkningstrin, et ældre med Jagt og et yngre med Kvægavl. Men dette yngre Trin med Kvægavl (Eks. der skildrede Tell-Svedjedyrking i Algier; sikkert ogsaa Mellem- og Nord-Europa i ældre Tid) har for det første endnu ikke synderlig fast Bebyggelse og er dernæst at betragte som et Føde-

stadium for Nomader og Vandrefolk. Det vilde maaske bidrage til Uddybningen af vor Forstaaelse af forskellige Forhold ved de gamle germanske Stammevandringene lige fra Cimbrernes Dage, hvis man forsøgte at anlægge dette Synspunkt. Her kan i denne Sammenhæng ogsaa bemærkes, at Sophus Müller's Paavisning af, at magre vegetationsfattige Egne i Jylland optoges til Dyrkning før de skovtætte Strækninger, i høj Grad minder om Forholdene ved Svedjedyrkning.

Jeg skal nu slutte Beretningen om min Rejse i Algier og Tunis 1908 med denne korte Paavisning af, hvorledes de der gjorde Iagttagelser har Betydning for vidtomspændende kulturhistoriske Problemer, som kun kan løses, naar man ogsaa tager Hensyn til Bidragene fra den moderne Etnografi's Iagttagelses- og Studiemetode. Fra forskellige Sider graver Videnskaberne ind paa Problemerne om den menneskelige Kulturs Udvikling. Først kommer Historien, saa kommer den sammenlignende Sprogvidenskab, saa Arkæologien med sine to Grene den klassiske og den forhistoriske; men ogsaa Etnografien har sit Ord at sige, og dens Berettigelse ligger ikke mindst deri, at den følger sine egne Veje og griber Æmnet an fra en Side, der er forskellig fra de andre Videnskaber's Udgangspunkt.

Hvad Hypotesen om „Det flydende Jordunderlag“ kan forklare.

Ved

Niels Filskov.

Skal man bestemme den astronomiske Bredde for et Sted paa Jordens Overflade, observerer man først Højden af en eller anden velkendt Stjerne i det Øjeblik, den passerer Meridianen. Paa Grundlag af denne Observation kan man saa ved en ganske simpel Beregning finde den søgte Bredde.

¹⁾ En god Oversigt over Ejendomsspørgsmaalet er givet af Johannes Steenstrup, Etnografien, København 1902, p. 34—43, hvor der tillige er Literaturfortegnelse.

Et Eksempel vil vise det:

Lad os antage, at en Stjerne for en Iagttagere ved Ækvator staar m° over den sydlige Horisont i det Øjeblik, den passerer Meridianen. For en Iagttagere n° nord for Ækvator vil den samme Stjernes Højde følgelig være $(m-n)^\circ$. Kender man nu engang Værdien af m : Stjernes Ækvatorhøjde, finder man, som det ses, let n : den søgte Bredde. Men Værdien af m kan man slaa op i Nautical Almanach, hvor Ækvatorhøjden for alle større Stjerner er opført.